

ELLA FITZGERALD

miro križić

VOKALISTICE JAZZA

Dobri poznavatelji *jazza* teško će prihvatiti izraze pjevačica ili pjevač *jazza*, a i oni sami radije koriste naziv vokalist. Razlozi su višestruki – prvo, vokalistice (ce) *jazza* improviziraju poput svojih kolega instrumentalista, a sâm izraz pjevač(ica) nekako je više vezan za europsku glazbenu tradiciju ili popularnu pjesmu, drugo, što u *jazzu*, izuzmemo li *blues*, vokalista ima začudujuće malo iako pjevanje predstavlja temelj afričke glazbe, a jednako tako i u punom je središtu američke popularne glazbe. Problem je i u tome što je *jazz*-vokalist znatno vezaniji uz izvornu melodijsku liniju u odnosu na instrumentalista i mora se držati barem neke aproksimacije originalne melodije ako želi otpjevati tekst. Kad je melodijska linija tvrda i/ili nepokretna, tada ne postoji način da ju se oživi i zbog toga mnogi čitunski "odbijaju" vokaliste, tvrdeći da su to ipak sve pjevačice (ce) popularne glazbe i da je, osim u slučaju samo nekih izuzetnih interpretatora, vokalni *jazz* idiom krajnje skroman i ograničen. No, kad vokalist načini obradu neke poznate melodije, ponekad već banalne i otrcane od (pre)čestog ponavljanja, ali joj potom promjeni ritmički okvir, možda i melodiju, a ponekad čak i harmoniju, i sve to unese u svoju interpretaciju slobodno, lako i spontano, onda se o takvom *jazz* interpretatoru može i govoriti s dužnim poštovanjem. Eto, tu negdje i treba potražiti razloge zbog kojih koristimo termin *jazzvokalist(ica)*, a ne *jazz pjevač(ica)*, ali i uzroke što ih je u tih proteklih sedamdesetak godina bilo tako malo u odnosu na instrumentaliste.

Ako ste pratili ciklus napisa o povijesti *jazza*, vidjeli ste da je *jazzpjevanje* na početku bilo nerazdvojivo od *blues* pjevanja i vokalistica *bluesa*, pa je stoga i normalno da su u prvim dekadama prošloga stoljeća najpoznatije vokalne ličnosti bile Ma (Gertruda) Rainey – "majka *bluesa*" (1886.-1939.) i Bessie Smith – "carica *bluesa*" (1895.-1937.). Do promjene dolazi krajem 1920-ih pojavom zvučnog filma i sve većeg angažmana *jazz* glazbenika u njima. Pojavile su se i pjevačice, koje nisu samo isticalе svoj glas već i kretnje i stas, ne samo lice već i odgovarajuće izraze lica.

Prva koju treba spomenuti, a koja svakako i spada u najvišu klasu vokalnog *jazza*, bila je Mildred Bailey (1907.-1951.). Ona već 1929. godine nastupa uz orkestar Paula Whitemana, a ljepota i toplina njenog glasa uz čeznutljivo, ali delikatno fraziranje glavne su njene odlike uz sjajan prirodan talenat s intuitivnim shvaćanjem linija *jazz*-vokala. Pravi je diskofilski biser trostruki album Mildred Bailey "Her Greatest Performances 1929-1946" (Columbia) sa 48 odabranih snimaka uz tada najbolje glazbenike *jazza*. Neko vrijeme vodila je sa svojim suprugom vibrafonistom Redom Norvom odličan sastav, no nakon rastave raspustila ga je rekavši: "Nisam više mogla voditi brigu o tome da se stigne na vrijeme na vlak ili autobus. Odlučivati o aranžmanima za orkestar, 'doteturati' u neki grad, da bismo tamo saznali da imamo već zakazano i snimanje, bilo orkestar bilo ja, i to u rano poslije podne. Katkad je to značilo da se treba na brzinu pronaći kvalitetne glazbenike, a katkad da treba povesti orkestar i uvježbavati nešto što ranije nikada nisu čuli. I to sve u roku dva-tri sata".

Danas je Mildred Bailey zaboravljena čak i od onih koji se smatraju dobrim poznavateljima *jazza*. Bila je najbolja bijela vokalistica *jazza* tridesetih godina, a smatram da je svojim stilom pjevanja, zabilježenom na mnogim albumima koje je redovito snimala već od 1929. godine, znatno utjecala na mladu Billie Holiday (1915.-1959.). To je lako otkriti s briljantnih snimaka iz 1930-ih godina – dvostruki album "The Billie Holiday Story – Volume 1" (CBS) – kao i u profinjenom i neobičajenom načinu vođenja melodije

kakav je koristio i njezin prijatelj tenorsaksofonist Lester Young. Interesantno je uočiti da je utjecaj bio dvosmjern, što svjedoče kasnije snimke Mildred Bailey s početka 1940-ih godina. O sjajnoj Billie Holiday WAM je već dosta pisao, no kažimo još samo da je snimala veoma mnogo, i to, kao i Bailey, uz ponajbolje *jazz* glazbenike, a posebno treba istaknuti iznenađujuće kvalitetne snimke s raritnog albuma "Porgy" (Happy Bird), koji je snimila pred sâm kraj svoga života izjedana drogom, alkoholom i beznađem.

U eri *swinga*, koje približno traje do kraja Drugoga svjetskog rata kad nastupa era modernog *jazza* i dolazi do stilskih promjena na *jazz* sceni, bilo je razmjerno mnogo vokalistica jer je gotovo svaki veliki orkestar imao barem jednu. Uz Big Band Chicka Webba nastupa bravurnozna Ella Fitzgerald (1918.-1996.), za koju je glazbeni velemaistor Arturo Toscanini davno ustvrdio da je "Ella bila i ostat će prvi primjer intuitivne pjevačice rođene za *jazz*", a naš ugledni pedagog Mladen Raukar da nije " ...nikad vidio nikoga tko pjeva i posjeduje takvu muzikalnost kao Ella Fitzgerald."! Ona je snimala više glazbenog materijala nego bilo koja druga vokalistica *jazza* – izdavam Verveov album iz 1960. godine "Ella in Berlin", izvanredan koncertni album na kojem uz njezine i privlačne balade ona pretvara "svoj glas u instrument", stvarajući od vokalne partiture prvorazredan glazbeni doživljaj, i na kojem improvizira potpuno ravnopravno s instrumentalnim kolegama. Ella Fitzgerald je pjevala divno, toplo, srdačno s mnogo finesa i nježnosti. Bila je osjećajna pjevačica poput Bailey i Holiday, ali je u čas mogla postati i vokalni vulkan i ona je gotovo sama za sebe predstavljala jednu tradiciju. Uz orkestar Woodyja Hermana sredinom 1940-ih nastupaju Frances Wayne i fenomenalna Mary Ann McCall (1919.-1994.), koju smatram jednom od najvećih. Njezin glas u strastvenim baladama odlikuju ugodna neujednost i izvanredna spontanost, ali istovremeno i neobuzdana strast. Bila je majstor ritma, a svojim promuklim glasom izvanredno prilagođenog teškoćama improvizacija u *jazzu* oduševljavala je glazbenike Hermanovog, a kasnije i Charlie Venturing orkestra. Današnji mladi poznavatelji *jazza*, nažalost, uglavnom ju ne poznaju.

Spomenimo tu još neke zakašnjele putnice prošlosti – vokalistice koje su u svom načinu pjevanju zadržale mnogo *bluesa*. To je prvenstveno Ethel Waters (1900.-1977.), preteča Mildred Bailey i Elle Fitzgerald, koja je svojim rasponom (od kontraalta do soprana) i suptilnošću glasa znatno obogatila *jazz*. Bila je i kazališna i filmska glumica, a mnogo toga se može saznati iz njene autobiografije "His Eye is on the Sparrow". Potom Ida Cox (1889.-1967.), cijenjena još 1920-ih godina, učesnica glasovitog koncerta 1939. godine u Carnegie Hallu "From Spirituals to Swing", a snimala je i pred kraj svoga života 1960-ih s Colemanom Hawkinsom i Royem Eldridgeom. Lee Wiley (1910.-1975.), izvrsna pjevačica bujnog glasa koja je ostavila sjajne snimke kroz tri dekade djelovanja i snimljene uglavnom s glazbenicima *dixielanda*. Naravno, tu su i Ellingtonove vokalne zvijezde, primjerice Adelaide Hall (r. 1909.) izuzetna izvođačica zahtjevnih Ellingtonovih skladbi čiji prekrasan sopran u "Creole Love Call" i pjevanje bez riječi fascinira, a sa samo dvije snimke iz 1927. godine ona ipak (postaje *jazz* klasika. Donekle su joj se približile Kay Davis (r. 1920.) i Ivy Anderson (1905.-1949.) – "najprofinjena pjevačica koju je *jazz* ikada imao" (Ellington). Barney Bigard klarinetist i saksofonist kod Ellingtona od 1928. do 1942. opisao je Ivy Anderson na sljedeći način: "Frizura i toaletna bespriječni, crte lica otmjene, manire izvanredne, a glas

Mildred Bailey

nepriladno grub, pokreti bestidni, smiješak podrugljiv. Tom neobičnom kombinacijom zbnunjavala je i osvajala publiku svih jedanaest godina, što ih je provela sa nama kod Ellingtona. Sa scene i uskoro iz života otkrvala ju je – astma. Doista izuzetna je bila ta Ivy". U kategoriju dobrih Ellingtonovih vokalistica uvrštavam i Betty Roche (r. 1920.).

U razdoblju tijekom, a i neposredno iza Drugoga svjetskog rata, svakodnevno, ili točnije rečeno svakonočno, slušao sam *jazz* program na Savezničkim vojnim radiostanicama. Bila je to sjajna škola u kojoj sam mnogo naučio, a pjevačice ili vokalne interpretatorke koje najviše pamtim bile su: *blues-swing* vokalistica orkestra Counta Basieja Helen Humes (1913.-1981.), "metalnog" glasa, izražajna i odlično uklopljena u zvuk Basiejevog Big Banda s kraja 1930-ih. Još je uspješnija bila Dinah Washington (1924.-1963.), koja je nastupala uz orkestar Lionela Hamptona. Posebno je bila popularna u njihovskom Harlemu. Ta producentica i vlasnica noćnih klubova bila je i izvanredno duhovita osoba, a imala je snažan zvonki glas širokog vibrata i izvrsno je pjevala *blues*, *rhythm & blues* i *gospel*, te posebice balade. U biti, ona je komikom i smijehom prikrivala svoju duboku tugu, a nakon šestog neuspjelog braka konačno je počela samoubojstvo.

Vokalistica lijepog, prirodnog i snažnog glasa bila je Lena Horne (r. 1917.). Godine 1934. počela je raditi kao plesačica u čuvenom Cotton Clubu u Harlemu, potom kao pjevačica – vjerojatno najljepša koja je ikada ozbiljnije pjevala *jazz*, te konačno i kao filmska glumica. Udala se za aranzera i glazbenog direktora tvrtke MGM Lennija Haytona i zahvaljujući njemu i Ellingtonovom aranžeru Billyju Strayhornu studirala je skladbe Stravinskog, postavši tako

tada dijelom vitalne *jazz* avangarde. Ta čudesno lijepa žena bila je i vrko dobra *swing* vokalistica. Poslušajte snimku s Benny Goodmanovim orkestrom u Carnegie Hallu iz 1942. godine i brzo ćete i sami se u to uvjeriti.

Pjevačica izvanrednog dometa su Peggy Lee (1922.-2002.) i Anita O'Day (r. 1919.), a izvrsno su funkcionirale i u sklopu velikih orkestara (P. Lee s Bennyjem Goodmanom, a A. O'Day sa Geneom Krupom i Stanom Kentonom) i *combo* sastava. Više o njima u recenzijama pridonanim uz ovaj tekst. U tu kategoriju spada i druga Kentonova vokalistica – June Christy (1925.-1990.), koja je zbog popularnosti orkestra i svojeg tada modernog načina interpretiranja bila izuzetno cijenjena, te je godinama pobjeđivala u godišnjim anketama uglednih časopisa u kategoriji vokalnih izvođača.

Svakako treba spomenuti klaviristicu, zabavljačicu i jednu od najtemperamentnijih vokalistica koju sam čuo – Nellie Lutcher, a njezina umjetnost fraziranja u tradiciji najkvalitetnijeg *jazz* vokalizama pokazuje kako je velika šteta što se "izgubila" u kabaretskom miljeu. Odlične su bila i Maxine Sullivan (1911.-1987.) i Carmen McRae (1922.-1994.), a jedna od najistaknutijih vokalistica u povijesti *jazza* svakako je bila Sarah Vaughan (1924.-1990.). Njezina umjetnost fraziranja i sigurnost intonacije zabilježena je na enormnom broju snimaka koje je realizirala tokom svoje duge karijere započete već 1943. godine. Božanska Sarah!

Još nekoliko vokalistica zavjeduje biti uvrštenima u krug najboljih: Jackie Cain (r. 1928.), koja je s mnogo harmonijske fantazije "instrumentalizirala" svoj glas izvrsno interpretirajući *bop*, a kasnije i *cool jazz*; Helen Marrill, rođena 1930. godine u New Yorku (interesantno je napomenuti da su joj roditelji podrijetlom s Krka i pravo joj je ime Jelena Ana Milčetić); odlična Nancy Wilson; glumica i skladateljica Abbey Lincoln (r. 1930.), koja je bila i politički vrlo angažirana; Betty Carter (1930.-1998.), čija je svježina glasa, ali i ideja, uspješno uz sve ono "staro" unijela i moderan vokalni *jazz* izraz. Pjevačica i klaviristica Nina Simone (r. 1933.), koja je izražajnošću i formama postala veoma popularna, ali je, kao i Aretha Franklin, bez sumnje jedna od najtalentiranijih, ostala nedorečena u *jazzu*. Naime, popularne pjesme kod prve i vrhunski *soul* kod druge bio je nastavak karijere na koje su ih ipak usmjerili komercijalni ustupci.

Engleskinje Cleo Laine i Annie Ross, Norvežanka Karin Krog i Poljakinja Urszula Dudziak najistaknutije su europske *jazz* vokalistice, koje raspolazu dobrim glasom i intonacijom, te ukusom i smislom za *jazz* fraziranja i improvizacije.

Vrijeme *free jazz*a bilježi tek nekoliko interesantnih vokalistica: spomenimo Fontellu Bass i Lindu Sharrock, te najoriginalniju u posljednjih četrdesetak godina – Jeanne Lee (1939.-2002.), koja je nakon senzacionalnih nastupa s glazbenicima tenorsaksofonista Archieja Sheppa dulje djelovala u Europi. Intelektualka je izvanredne mašte i sjajnog glasa (poslušajte albume Mala Waldrona "Soul Eyes", RCA Victor ili Jeanne Lee and Rona Blakea "The Newest Sound Around", također RCA Victor), a čije umijeće danas premalo ljubitelja *jazza* poznaje.

Danas ima znatno više *jazz* vokalistica nego prije 60-ak godina, mnogo snimaju, pa i zarađuju, i ne guše se više u nikotinskom dimu "špelunki" kao njihove prethodnice. Nažalost, mnogi od tih zapisa i nisu glazbeno odveć interesantni, iako su često tehnički savršeno dotjerani. No, Sheila Jordan, Irene Kral i posebno – nenadmašna u umjetničkom dosegu – Cassandra Wilson zavjeduju našu pažnju u poštovanje, pa i onih prijatelja *jazza* koji inače odbijaju prihvatiti vokalni *jazz*.